

Aleksandra Barwicka-Makula

ORCID: 0000-0001-8053-5694

Paweł Duda

ORCID: 0000-0002-8186-7145

Dariusz Rolnik

ORCID: 0000-0002-7649-3142

Aleksandra Skrzypietz

ORCID: 0000-0003-1504-9950

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wstęp

Oddajemy w ręce czytelników kolejny numer „Rocznika Filozoficznego Ignatianum”, który w dużej mierze poświęcony został ludziom dyplomacji w epoce nowożytnej – profesjonalnym dyplomatom w służbie europejskich państw (ambasadorom, posłom nadzwyczajnym, rezydentom, sekretarzom legacji), ale także nieformalnym wysłannikom władców czy członkom ich sieci informacyjnej. Publikowane w tym numerze teksty ukazują perspektywę skoncentrowaną na dyplomatycznym „aktorze” lub prezentują badania porównawcze, ujęcia prozopograficzne.

Henryk Litwin zestawia i analizuje działania dziesięciu kolejnych nuncjuszy apostolskich w zakresie budowania ich relacji z królem Zygmuntem III. Zwraca uwagę, że papiescy dyplomaci musieli uwzględniać nie tylko zmieniające się uwarunkowania sytuacji wewnętrznej w Rzeczypospolitej, konfiguracji międzynarodowej i bieżących relacji między

państwem polsko-litewskim a Stolicą Apostolską, ale także osobowość monarchy, jego potrzeby dynastyczne i oczekiwania wobec papieżstwa. Autor słusznie zauważa, że Zygmunt III pozbawiony możliwości posiadania stałego ambasadora w Państwie Kościelnym traktował nuncjuszy jako potencjalnych reprezentantów swoich interesów w Rzymie. Dowodzi, że na charakter relacji monarchy i dyplomaty papieskiego pozytywnie wpływały arystokratyczne pochodzenie, doświadczenie dyplomatyczne nuncjusza, posiadane przez niego wpływy w Kurii. Nie bez znaczenia był także wiek nuncjusza czy umiejętność zdobycia sympatii królowej Konstancji oraz wpływowych regalistów. Rodzaj więzi wytworzonej między królem a stałym przedstawicielem Stolicy Apostolskiej odzwierciedlały cotygodniowe, niedzielne audyencje, które mogły mieć formalny bądź familiarny charakter.

Aleksandra Barwicka-Makula przybliży mało znaną postać Johanna Brannera dworzanina w służbie arcyksiężnej Marii Bawarskiej. Formalnie wypełniał on obowiązki kamerdynera wdowy po Karolu Styryjskim, jednak był wykorzystywany przez swoją mocodawczynię w dynastycznych kontaktach z Zygmuntem III i bawarskimi Wittelsbachami. Autorka omawia misję Brannera do Polski w marcu 1598 roku, mającą na celu utrzymanie korespondencyjnej więzi między dworami: styryjskim i polskim, oraz zachowanie bliskich relacji rodzinnych między Marią Bawarską a Zygmuntem po śmierci jego pierwszej żony i córki arcyksiężnej Anny Habsburżanki. Artykuł przynosi ciekawe ustalenia na temat kadr wykorzystywanych w działaniach dyplomatycznych na przełomie XVI i XVII wieku.

Paweł Tyszka omawia funkcjonowanie sieci kontaktów kanclerza i hetmana wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego w gospodarstwie mołdawskim w latach 1595–1605. Przekonuje, że Zamoyskiemu udało się stworzyć stały punkt dyplomatyczno-wywiadowczy na dworze w Suczawie/Jassach. Zależny od niego gospodar Jeremi Mohyła stał się pośrednikiem w kontaktach dyplomatycznych między Rzeczpospolitą a Imperium Osmańskim oraz Chanatem Krymskim. Sprawował pieczę nad królewskimi czy też kanclerskimi posłami udającymi się z misjami dyplomatycznymi do Turcji lub na Krym. Jego dwór odgrywał rolę punktu wymiany oficjalnych listów na linii Warszawa/Zamość – Stambuł/Bakczysaraj. Tutaj polscy przedstawiciele prowadzili rozmowy z reprezentantami sułtana lub chana. Autor ocenia wartość informacyjną listów, które Jeremi i Szymon Mohyłowie, a także Łukasz Stroicz kierowali do Jana Zamoyskiego. Na uwagę zasługuje wymiana korespondencji Stroicza z Zamoyskim, gdyż do tej pory nie była poddawana szczegółowszej

analizie. Artykuł Pawła Tyszki stanowi w tym zakresie wartościowe uzupełnienie.

Paweł Duda przybliży logistyczny wymiar misji nuncjuszy udających się do Rzeczypospolitej. Jego rozważania koncentrują się na pierwszej połowie XVII wieku. Autor zauważa, iż mimo wypracowanych procedur odnoszących się do podróży dyplomatów papieskich, zalecających m.in. wcześniejsze wytyczenie trasy, wyznaczenie miejsc noclegowych czy przygotowanie listów rekomendacyjnych, to odcinek drogi pomiędzy Wiedniem a Krakowem, prowadzący przez pogranicze morawsko-śląskie i określany jako *via ordinaria di Moravia*, uznawany był za szczególnie trudny do przebycia, co potwierdzają depesze kolejnych nuncjuszy kierowane do Sekretariatu Stanu. Z przeprowadzonej analizy korespondencji wyłaniają się obiektywne trudności (zły stan dróg, pozbawiona wygód baza noclegowa, niesprzyjające warunki pogodowe, czyhające niebezpieczeństwa, np. wysokie ryzyko rabunku, konieczność podróżowania w skomplikowanej sytuacji politycznej, w trakcie działań wojennych), ale także subiektywne odczucia podróżujących (strach, zmęczenie).

Andrzej Korytko przedstawia służbę dyplomatyczną przedstawicieli średniozamożnego rodu szlacheckiego Dzierżków herbu Nieczuja, którzy dzięki umiejętnościom językowym weszli do świata polityki. Koncentruje się na omówieniu ich misji do Imperium Osmańskiego i Chanatu Krymskiego. Nie stroni przy tym od przedstawienia barwnych losów Krzysztofa Dzierżka oraz jego bratanków Prandoty i Krzysztofa młodszego, „tłumaczy arabskiego Króla Jego Mości”. Dowodzi, że mimo czyhających na Dzierżków niebezpieczeństw w trakcie odbywania poselstw do Turcji czy na Krym, nie rezygnowali oni ze służby dyplomatycznej, widząc w tym intratne zajęcie.

Sławomir Augustowicz przygotował krytyczną edycję memoriału Adama Styli ze zbiorów Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem, dotyczącego planowanego w 1659 roku brandenburskiego poselstwa na Krym. Autor artykułu szeroko przedstawił okoliczności powstania dokumentu. Misja miała doprowadzić do uwolnienia mieszkańców Prus Książęcych wziętych do niewoli podczas najazdu tatarskiego na ten kraj w październiku 1656 roku. Projekt legacji zrodził się w odpowiedzi na wysłanie do elektora Fryderyka Wilhelma Hohenzollerna przedstawiciela chana Mehmeda IV Gireja w osobie Meydana Ghaziego Mirzy. Choć nie mamy źródłowego potwierdzenia, że brandenburskie poselstwo zostało zrealizowane, to zaprezentowany memoriał stanowi interesujące uzupełnienie wiedzy na temat kontaktów dyplomatycznych Chanatu Krymskiego z władztwem pruskich Hohenzollernów.

Piotr Kroll poddaje analizie organizację służby dyplomatycznej Hetmanatu kozackiego w okresie rządów Piotra Doroszenki (1665–1676). Zauważa, że wiele zasad wypracowanych w czasach Bohdana Chmielnickiego (m.in. powierzania ważnych misji osobom o znacznym statusie w szeregach starszyny kozackiej) nie uległo zmianie. W badanym przez niego okresie pojawiły się jednak pewne nowości, jak instytucja rezydentów przy dworze sułtańskim. Zasadniczo aparat dyplomatyczny uległ w tym czasie rozbudowaniu, co było bezpośrednią reakcją na trudne położenie geopolityczne Ukrainy, wynikało z konieczności manewrowania między silniejszymi sąsiadami. Kroll charakteryzuje personel dyplomatyczny w służbie Doroszenki, szczególną uwagę poświęcając karierze Ostafiego Astamatego Ginowskiego.

Aleksandra Skrzypietz ukazuje działania dyplomatów francuskich (w randze ambasadorów nadzwyczajnych) – biskupa marsylskiego Toussainta de Forbin Jansona i François Gastona markiza de Béthune – w pierwszych latach panowania Jana III Sobieskiego. Podwójna reprezentacja Ludwika XIV na królewskim dworze miała za zadanie doprowadzić do zawarcia traktatu polsko-francuskiego, wymierzonego przeciwko cesarzowi Leopoldowi I Habsburgowi oraz sprzymierzonemu z nim elektorowi brandenburskiemu Fryderykowi Wilhelmowi Hohenzollernowi. Wprawdzie dyplomatom „króla Słońce” udało się w końcu doprowadzić do podpisania układu sojuszniczego w Jaworowie, lecz jego postanowień nie wprowadzono w życie. Autorka odsłania kulisy gry dyplomatycznej między Wersalem a Warszawą, zwracając uwagę, że francuskim dyplomatom w realizacji głównego celu misji przeszkadzały wzajemne animozje. Wybuchające między nimi spory o precedencję, zaciekle rywalizacja o względy swego mocodawcy, ale także polskiej pary monarszej oraz zabiegi na rzecz uzyskania własnych korzyści zaburzały właściwy ogląd sytuacji. Biskup marsylski Toussaint de Forbin Janson pragnął kapelusza kardynalskiego, zaś François Gaston de Béthune, prywatnie mąż Marii Ludwiki de La Grange d’Arquien i szwagier królowej, marzył o awansach i fortunie.

Maciej Sawicki tworzy szkic biograficzny oraz rekonstruuje karierę Philipa Plantamoura – Francuza, hugenoty, który znalazł zatrudnienie najpierw w angielskiej, a następnie saskiej służbie dyplomatycznej. Przez wiele lat jako sekretarz posła angielskiego George’a Stepneya przebywał w Berlinie. Słał raporty do Londynu, koncentrując się na sytuacji politycznej państw niemieckich. Nie stronił także od opisu dworskich ceremonii w państwie Hohenzollernów. Korzystał z różnorodnych źródeł, głównie oficjalnych dokumentów, w tym gazet i druków ulotnych. Autor zastanawia się nad wartością informacyjną depesz Plantamoura

poruszających sprawy państwa polsko-litewskiego na przełomie XVII i XVIII wieku.

Barbara Krysztopa-Czupryńska analizuje problem profesjonalizmu brytyjskich dyplomatów akredytowanych przy drezdeńsko-warszawskim dworze Wettynów w pierwszej połowie XVIII w. Badając korespondencję posłów i słane przez nich raporty do Londynu, dochodzi do wniosku, że większość dyplomatów prezentowała stosunkowo wysoki poziom kompetencji niezbędnych do prowadzenia skutecznej polityki (wykształcenie, znajomość języków obcych). Pewną przeszkodą okazywała się jednak ograniczona znajomość języka polskiego i realiów ustrojowych Rzeczypospolitej. Posłowie nadzwyczajni wysyłani na placówkę drezdeńsko-warszawską nie byli najczęściej wyspecjalizowani w sprawach Europy Środkowo-Wschodniej, przez co ich wpływ na wydarzenia w państwie polsko-litewskim był nieznaczny, mimo to potrafili odgrywać rolę skutecznych obserwatorów i rzetelnych informatorów dla brytyjskiego rządu.

Adam Perłakowski przedstawia dyplomatyczne reakcje na polityczny skandal, jakiego dopuściły się wojska pruskie, porywając Aleksandra Józefa Sułkowskiego, dawnego faworyta władcy Rzeczypospolitej i Saksonii Augusta III Wettyna. Były pierwszy minister został następnie osadzony w twierdzy głogowskiej, gdzie więziono go ponad rok. Niewola Sułkowskiego, księcia Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, przypadała na czas wojny siedmioletniej, w której zwaśnionymi stronami byli cesarzowa Maria Teresa Habsburg i król pruski Fryderyk II. Dyplomacja habsburska była zatem zainteresowana uwolnieniem księcia, współdziałając w tej sprawie z francuską służbą dyplomatyczną. Interwencje dyplomaty cesarskiego Franza Philippa von Sternberga wspieranego przez posła nadzwyczajnego Ludwika XV Burbona François Michela Duranda de Distroff spotkały się jednak z zupełną biernością Augusta III. Autor artykułu zastanawia się nad przyczynami obojętnej postawy króla polskiego i elektora saskiego wobec dawnego przyjaciela.

Dariusz Rolnik poddaje analizie listy Augustyna Debolego, posła Rzeczypospolitej w Petersburgu, adresowane do króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i Ignacego Potockiego. Zawierały one w opinii autora artykułu nie tylko trafne diagnozy sytuacji wewnętrznej i położenia międzynarodowego państwa polsko-litewskiego w dobie Sejmu Wielkiego (1788–1792), ale także swoiste przestrogi kierowane do przedstawicieli ówczesnej elity władzy. Polski dyplomata apelował o wewnętrzną jedność, niebagatelizowanie potencjału Rosji, ale i nieprzecenianie potencjalnych sojuszników. Wzywał do głębokiej reformy państwa, przeprowadzanej bez zbędnej zwłoki. Zdawał sobie sprawę, że dobra koniunktura, wynikająca z zaangażowania Rosji w wojnę z Turcją, nie będzie trwała długo

i nie powtórzy się w krótkiej perspektywie czasowej. Artykuł stanowi także próbę oceny Debolego jako dyplomaty.

Dominika Rychel-Mantur omawia stosunek napoleońskiego rezydenta Jeana-Charles'a Serry do stanu finansów Księstwa Warszawskiego w 1808 roku. Podstawą analizy jest oficjalna korespondencja dyplomaty (zarówno wydana, jak i pochodząca z rękopisów). Depesze rezydenta nie stanowiły wiarygodnego odzwierciedlenia sytuacji finansowej Księstwa i nie przedstawiały bezstronnie działań podejmowanych przez państwową administrację (ministra przychodu i skarbu, Radę Stanu), ale służyły ambasadorowi jako element autopromocji. Artykuł staje się dzięki temu interesującym przyczynkiem ukazującym kulisy prac nad rozwiązaniami budżetowymi, funkcjonowanie francuskiej rezydentury w Księstwie Warszawskim oraz ambicje samego Serry.

W pierwszym artykule działu *Varia* ks. Jan Szczepaniak przedstawił dzieje Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego w archidiakonacie kijowskim w latach 1798–1830. Na podstawie bogatego materiału archiwalnego opisał strukturę dekanalną i parafialną oraz rozwój sieci świątyń. Analiza pokazuje, że mimo ograniczeń nakładanych przez władze rosyjskie Kościół łaciński w guberni kijowskiej rozwijał się dynamicznie, a jego organizacja administracyjna i zaplecze duszpasterskie zostały w tym okresie znacząco wzmocnione.

W drugim artykule Tomasz Śmigła analizuje rolę nowoczesnych narzędzi cyfrowych w pracy historyków i kulturoznawców, podkreślając ich znaczenie jako wsparcia dla klasycznych metod humanistycznych. Autor proponuje własny model klasyfikacji narzędzi w trzech kategoriach: automatyzacji, agregacji i augmentacji. Zastosowanie tego podziału zostało zilustrowane na przykładzie edycji XVII-wiecznych rękopisów *Historiae Sinarum Imperii* Tomasza Szpota Dunina SJ z wykorzystaniem narzędzi takich jak Transkribus czy Classical Text Editor. Analiza uwzględnia także specyfikę źródeł – łacińskich manuskryptów – oraz wynikające z niej ograniczenia techniczne.

Tom zamykają recenzje: książki Onory O'Neill *Okiem filozofa. Komunikacja cyfrowa*, przeł. Joanna Frydrych (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2024) autorstwa Jakuba Śliwaka, oraz tomu *Etyka współczesna*, red. Anna Bugajska, Piotr Świercz, seria „Słowniki Społeczne”, red. Wit Pasierbek i Bogdan Szlachta, t. XV (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie, 2024), zrecenzowanego przez Wojciecha Arndta.